

Entrevista

Josep M. Marquès,

Josep Maria Marquès i Planagumà va néixer a Cruïlles l'any 1939. Al cap de poc temps va passar a viure a Vilobí d'Onyar. El seu interès pel coneixement històric ve de lluny. Quan era infant, al seu sarró de pastor de vaques per la riba del Gravalosa hi duia un volum de la història universal de Cèsar Cantú. De jovenet va cursar els estudis eclesiàstics al Seminari de Girona. La formació convencional no s'aturà: becari de l'Institut Espanyol d'Història Eclesiàstica de Roma, llicenciat en teologia i doctor en història de l'Església per la Universitat Pontifícia Gregoriana de Roma, llicenciat en història per la UAB. Aquest bagatge li ha servit tant a l'hora d'escometre la seva missió de sacerdot a les parròquies i moviments especialitzats com en l'exercici simultani d'una activa labor intel·lectual: professor, historiador, publicista i arxiver.

Director de l'Arxiu Diocesà de Girona d'enguà de 1980, ha estat professor del Seminari de Girona, de la Facultat de Teologia de Catalunya, i actualment ho és de l'Institut Superior de Ciències Religioses de Girona. La seva bibliografia abasta un total de cent cinquanta-dues publicacions (2003). Capacitat i mèrit que li valgué la designació com a corresponent de la Reial Acadèmia de la Història de Madrid (2001).

Aquesta entrevista té com a marc la sala de treball de la biblioteca del Seminari. Un lloc on se'l pot trobar fent registres de documents, confeccionant inventaris, atenent lectors, orientant investigadors i genealogistes, o fent unes cobertes per a un llibre malmès. La gent que passa per la veïna plaça

de Sant Domènec el pot reconèixer fàcilment: és un senyor que transita amb un remolc amb llibres antics. És el savi del carretó. Quelcom *impensable però real*. Amb perseverança venç les incomoditats per donar un servei. Supera la precarietat –seguretat i meteorologia– a cops de voluntat. Amb naturalitat i molta paciència.

Entre vells papers i pergamins empenem la conversa. El propòsit és conèixer un xic més de prop la persona i l'opinió d'un dels historiadors i arxivers més experimentats de Catalunya i amb una dedicació de treball enorme. Josep Pla diria que colossal. Si es presentés la seva candidatura al rècord *Guinness* de l'arxivística difícilment podria trobar competidor.

creure i saber

CARLES SAPENA

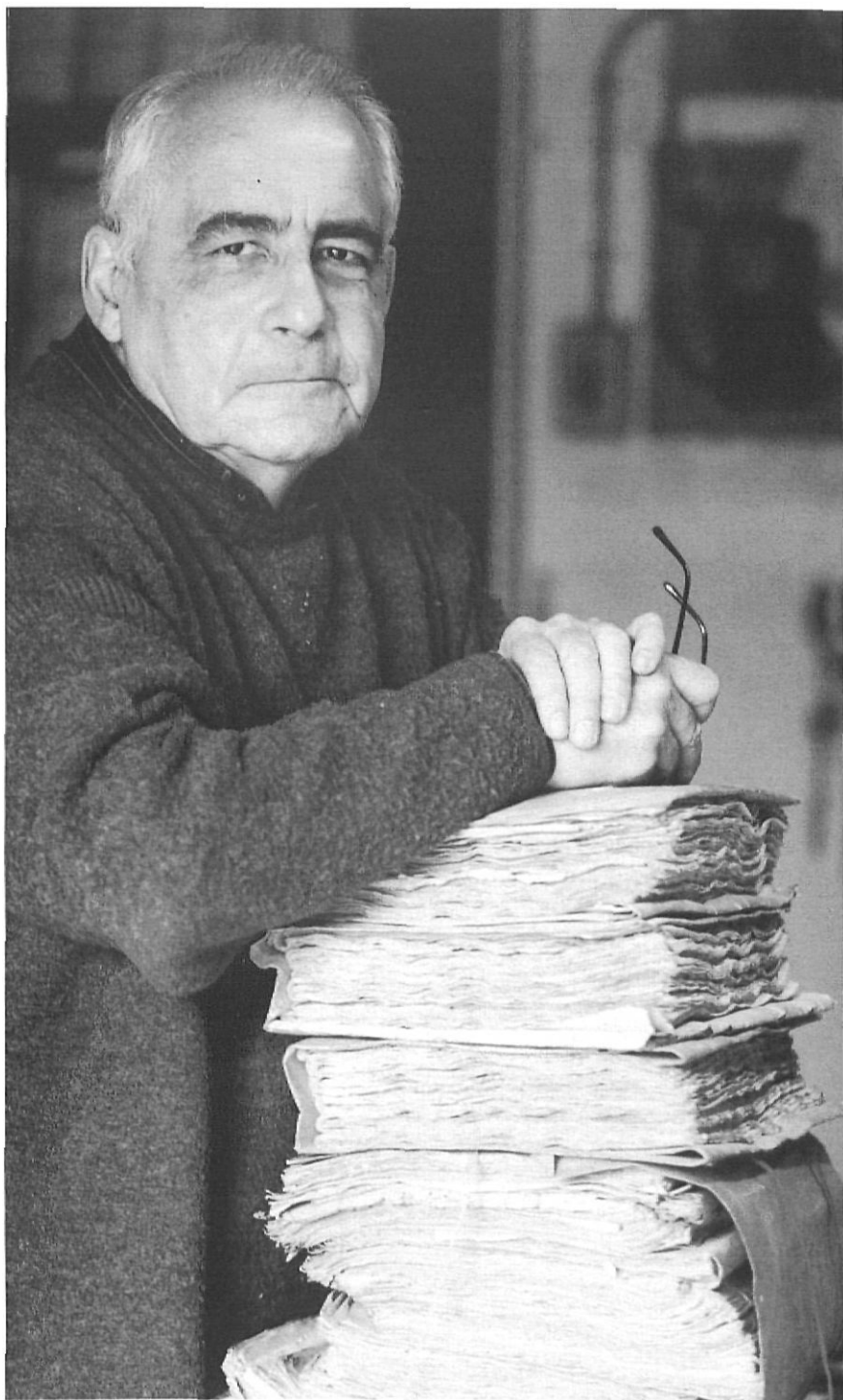
Fotos: PERE DURAN

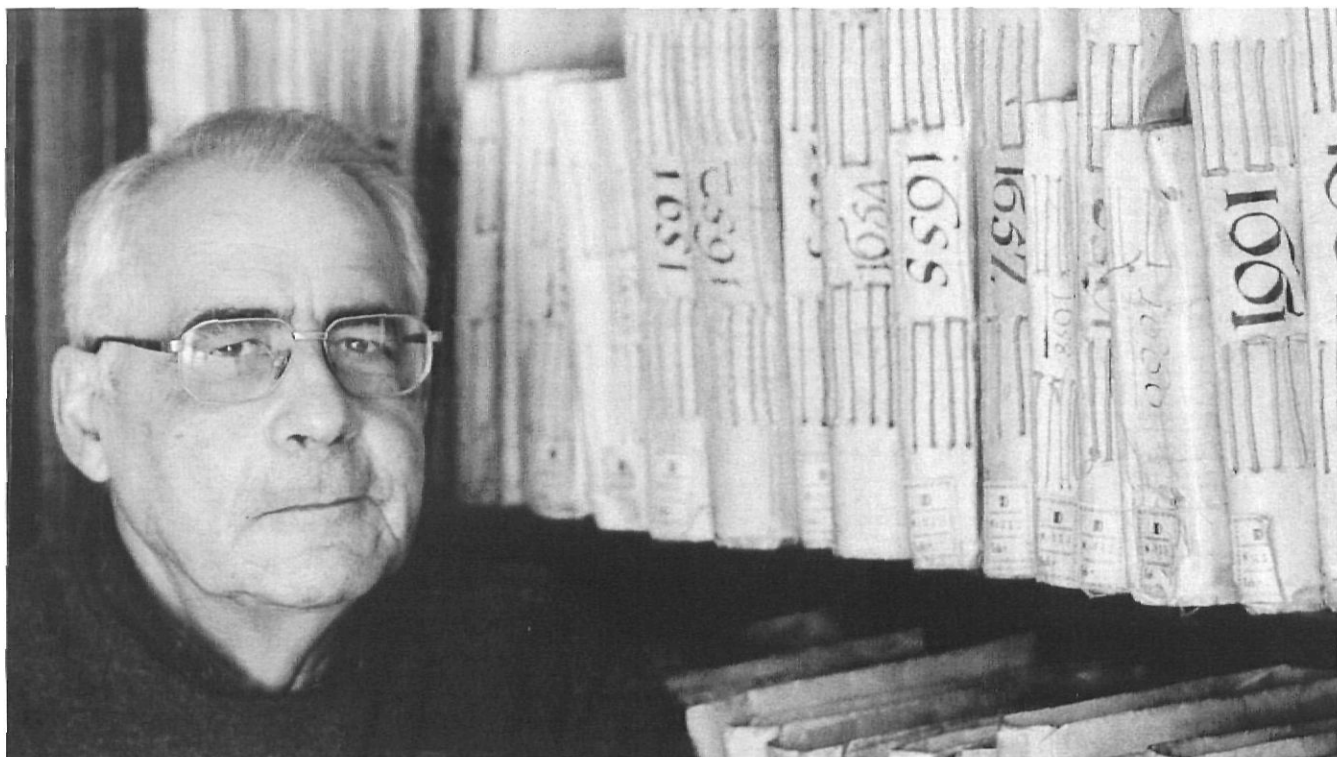
—Us vàreu iniciar a l'arxivística en un equipament que suposo apassionant: l'Arxiu Vaticà.

—Vaig tenir de professor Lajos Pásztor, un hongarès que havia fugit del règim comunista. En arxivística sabia mostrar que la documentació cal agrupar-la tal com va ser produïda per les oficines que la treballaren (principi de provenença). Aquest principi tant és aplicable a l'arxiu de la Guerra Civil de Salamanca (caldrà retornar-lo a cada arxiu d'on van prendre els papers) com a un petit arxiu parroquial. Vaig reordenar el Diocesà d'acord amb el principi de provenença, des de la primera guia publicada, el 1982. Entre els arxivers, avui s'accepta, però fa vint anys no era d'ús comú, i conec exemples impresos, tant eclesiàstics com municipals, que se'l passen.

—Sou cap del servei per al patrimoni històric documental del bisbat de Girona des de 2003. Quina és la política documental del bisbat de Girona? Quins són els serveis que s'ofereixen i els recursos humans, materials i econòmics que teniu a l'abast?

—Encara aquest 2004, els drets d'edició de la peça estrella del patrimoni bibliogràfic diocesà, el *Beatus* de la catedral, no han beneficiat cap institució, sinó que s'han repartit entre persones privilegiades; el bisbat té pendent de definir la seva política documental en afers bàsics, com aquest. La reunió de l'arxiu del capítol catedralici i de tots els arxius parroquials en un únic centre, ben equipat, amb servei durant vuit hores cada dia, encara no ha estat objecte d'una decisió ferma i pública.

D'un arxiu d'imatges i fotografies només n'hi ha el projecte. I d'un programa articulat d'exposicions, publicacions i difusió cultural, menys encara.

El servei que per ara s'ofereix és una sala de consulta, al Seminari, on treballem en bona entesa en Jordi Reixach, bibliotecari, l'Albert Serrat, auxiliar, i jo mateix. Tenim penjada a Internet la pàgina arxiuadg.org, i acabem de produir un CD que conté el catàleg dels 60.000 llibres de la biblioteca diocesana; també volem posar-la a Internet. Hi descrivim manuscrits: els 47 de Sant Feliu de Girona i els 275 del Seminari (en espera d'afegir-hi els 130 de la catedral, no catalogats encara). Hi cataloguem incunables i llibres del segle XVI (més de 550). La manca de recursos que experimentem és cruel i increïble.

—Parlem de l'Arxiu Diocesà. Sobre la riquesa dels fons i la seva utilitat. També de les perspectives.

—L'Arxiu Diocesà de Girona presenta algunes singularitats, com és la de conservar la sèrie més antiga i abundant de Visites Pastorals de tot Catalunya. També té la sèrie més rica del país de dispenses matrimonials per motiu d'edat. No havent sofert les guerres que van afectar els de Tarragona, Tortosa i Lleida, es pot dir que ha arribat fins a avui. La perspectiva de futur és que aquesta documentació ha de ser preservada, relligant els volums deformats, guardant-los en prestatgeries apropiades i dins d'un edifici segur.

Penseu que en la seva ubicació actual s'han produït dos degoters, un dels quals afectà directament pergamins, durant l'any 2003. La inversió

en diners necessària per a aquestes finalitats ultrapassa el milió d'euros. Seria bo que assumís aquesta magnitud la gent que creu —o simula creure— que la xavalla és l'única moneda apta per a afers d'Església.

—Pràcticament porteu vint-i-cinc anys treballant-hi. Quin balanç quantitatiu i qualitatiu feu d'aquesta etapa si compareu amb elements de comparació i referència?

—Els primers anys, vaig fer un treball artesanal, de restauració de volums i d'aplanar pergamins, d'inventari, tria i ordenació. Viví aleshores de classes que donava a l'Institut Salvador Espriu i, per tant, hi dedicava menys hores que ara. Vaig començar a fer registres de documents sistemàticament el 1991. L'arxiu arxidiocesà de Bur-

«Jo, pràcticament sol, cobrant per hora menys que la dona de neteja que frega el meu despatx, he fet 408.000 fitxes»

gos començà el 1994. A Burgos, cinc llicenciats en geografia i història, experts en paleografia i diplomàtica, dirigits per un arxiver, i pagats, cal suposar que decentment, per Cajacirculo, han produït 88.000 fitxes, que van publicar primer en quinze volums, i després en un CD. Jo, pràcticament sol, cobrant per hora menys que la dona de la neteja que frega el meu despatx, he fet 408.000 fitxes. En Pere Trijueque em va ajudar a posar-les en un CD. Cajacirculo qualifica de «trabajo pionero» la pàgina web on es poden consultar des de març de 2004 un total de 88.000 fitxes. Jo he d'agrair a la Diputació el suport rebut el 2002 per al CD de l'Arxiu Diocesà de Girona, pioner amb dos anys d'avançament i el doble de fitxes. He pagat de la meua butxaca els tres milions i escaig de pessetes que val la pàgina arxiuadg.org, oberta des d'octubre de 2004, on s'ofereix informació equivalent a 25.000 pàgines Din-A4. Demano per a ella el mecenatge de tothom que vulgui i pugui donar-li suport.

—El vostre somni ha estat unificar la biblioteca del seminari i l'arxiu per tal que aglutinessin i estimulesin el treball intel·lectual diocesà.

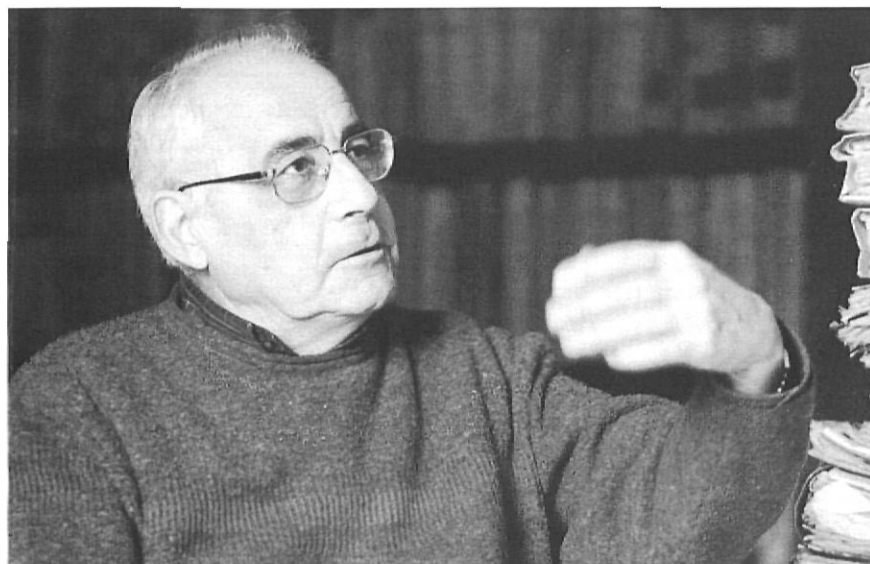
—Després de vint anys de resistència bèstia i suïcida a la unió, des de mitjan 2003 estem interrelacionant la biblioteca del Seminari i l'Arxiu Diocesà, tal com aconsella el sentit comú, i intentant afegir-hi l'arxiu de la catedral. Són institucions dedicades a facilitar l'accés a documents (manuscrits o impresos), tenen les mateixes necessitats de sala de lectura, prestatgeries, informació i repertoris. Depenen totes del bisbat. Tenen uns usuaris coincidents o gairebé; i ara tenen també els mateixos treballadors. Si s'ha de comprar un

llapis (o un ordinador) per a l'arxiu, no es pot comprar amb diners de la biblioteca? El dia de demà, l'Institut Superior de Ciències Religioses, la redacció de les publicacions periòdiques i monogràfiques i altres iniciatives de difusió hauran de recolzar en les bases documental, bibliogràfica i de la imatge que tindran reunides en un únic Centre de Documentació Diocesà.

—El patrimoni de l'Església és un tema que es debat entre la titularitat (propietat) i la fruïció dels béns eclesiàstics per al conjunt de la societat. L'ús entre allò sagrat i profà.

—S'ha generalitzat l'ús del nom «patrimoni cultural» per designar aquells elements culturals que es poden adineraler. Una notícia recent del diari diu que el museu del Prado genera a Madrid uns guanys de tants milions

d'euros i ha creat, directament o indirectament, 5.000 llocs de treball. El monestir de Sant Miquel de Cruïlles o el de Sant Llorenç de Sous no generen ni guanys ni llocs de treball, i per això no s'hi intervé. La catedral genera més diners que Sant Feliu de Girona, i per això rep més subvencions. L'Església, tan hàbil a trobar noms diversos dels usuals, podria batejar el seu patrimoni com a «art sacre». Això, pel que fa al nom. Pel que fa a la fruïció, cal fer conèixer edificis i peces, i fomentar l'accessibilitat. S'ha de posar informació a les portes de les esglésies, i prop de les obres destacables. Cal donar horaris d'obertura d'esglésies situades en zones turístiques. Castelló d'Empúries ha suscitat un grup de guies voluntaris de la seva catedral. Se'n podrien trobar per a altres edificis religiosos? Mentre no s'hagi intentat, com es podria dir que no?

—No heu fet mai història eclesiàstica pròpiament dita.

—Abunden en la història de l'Església els escrits de caire hagiogràfic o laudatori. Ara commemorem mossèn Cinto

Verdaguer: fem-ne doncs una relectura. Ara hauríem de canonitzar la fundadora de tal institució; escrivim-ne la biografia. Des d'aquest enfocament, ningú no estudia el to general de la poesia religiosa dels anys 1880-1900, i, absorbits per la figura de la fundadora, ningú no s'ocupa de saber qui eren i d'on venien les monges que van donar vida i cos al seu projecte. Cal corregir aquestes perspectives, i jo he intentat de fer-ho. Cert que he escrit biografies de bisbes (Lorenzana, Bonet), però he furgat en els seus col·laboradors, en el clericat i en el poble de Déu, en les confraries i parròquies.

—La devaluació social de la història i la crisi de les humanitats és irreversible?

—Quan Cambó va fundar i pagar la col·lecció Bernat Metge va fer més per superar la crisi de les humanitats que no pas molts discursos buits. A l'institut de segon ensenyament on vaig ensenyar religió i llatí, la Bernat Metge no hi era; la prioritat es donava a la informàtica. La història és avui per a uns una arma agressiva, per exigir que els nens s'espanyolitzin i tornin a

memoritzar els reis d'Astúries; i per a altres, un saber de tipus decoratiu, més que no pas una eina de construcció d'identitats. Ahir servia a les esquerres per mobilitzar-se dins d'una visió messiànica dels moviments progressistes. Des d'aquestes constatacions es poden fer hipòtesis sobre el futur de les humanitats i de la valoració de la història.

—L'Institut Superior de Ciències Religioses de Girona sembla que pateix una manca d'encaix en el sistema educatiu de la ciutat. Externament no es visualitza la recerca, la inserció en l'àmbit universitari general, i té una incidència social escassa.

—En altres universitats de Catalunya, la creació d'instituts superiors de ciències religioses va ser vista amb més interès que a Girona. Es van establir articulacions que donaven força a aquesta mena d'instituts. Vaig seguir l'afer des de la meua posició de professor contractat de la universitat a la Facultat de Pedagogia. Si, per exemple, s'hagués privilegiat una relació més estreta entre la preparació de mestres per a ensenyar religió que es feia a l'Escola Normal i l'Institut de Ciències Religioses, penso que s'hauria produït un benefici mutu. En aquell moment hi havia bona disposició a la universitat i una forta *tibetanització* i sentit d'autosuficiència entre els que decidien al bisbat. No va ser així.

—Autor i editor accidental. Sou el fundador de les col·leccions Sant Feliu i Eiximenis, dedicades a la divulgació dels edificis de culte i la recerca en l'àmbit social. Quin estat de salut tenen actualment?

—Les col·leccions Sant Feliu i Francesc Eiximenis es troben en aquell estat de salut en el qual ja res no els pot fer mal. Les vaig declarar difuntes ara fa un any, en veure que ningú no

«El papa Pius XII va recomanar que hi hagués opinió pública en l'Església, cosa que els seus successors s'han guardat prou de repetir»

s'hi interessava. Puc parlar amb coneixement de causa, per tant, quan parlo de devaluació social de la història. Realment, ha estat allisonador de veure l'autocontrol de gent del meu entorn, que en sentir parlar de la defunció potser espontàniament m'haurien donat el condol, però la seva posició política els obligava a reaccionar a l'anunci que no hi hauria més llibres amb un «Ah, està bé», acompanyat del corresponent somriure de conill. Suposo que les col·leccions no feien cap falta, si ningú no ha demanat que continuessin. La Sant Feliu havia arribat a vint-i-cinc números, i la Francesc Eiximenis, a set llibres. «Aquell esforç que prou coneixes, / de persistir quan res no ens és propici» del vers de Martí Pol al *Llibre d'absències*, l'he portat fins a un límit, més enllà del qual potser seria masoquisme.

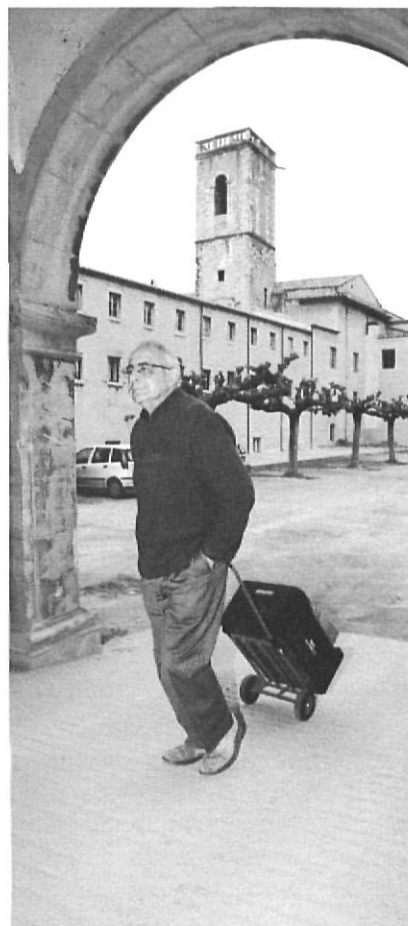

—Heu practicat el periodisme d'opinió a *El Punt* i al *Diari de Girona*. A més de la ràdio i el *Full Dominical*. L'òrgan de comunicació escrita del bisbat és la revista *El Senyal* i n'heu format part del consell de redacció. Una altra gran desconeguda per al conjunt de la societat.

—La revista *El Senyal*, si es compara amb la *Vida Catòlica* en els decennis dels quaranta i els cinquanta del segle passat, es troba molt més pròxima al

bisbat. *Vida Catòlica* era una revista de cristians feta per cristians amb llibertat cristiana. *El Senyal* podria tornar-se la veu del seu amo. I el que seria pitjor, els silencis del seu amo. Per això cal estar atent a la seva evolució. Jo hi espero molta informació d'arreu de la diòcesi, de la vida de les parròquies, de l'esforç de les persones. Molts noms i cognoms, moltes cares i molts fets, i menys «brou de cervell». Com manen els cànons periodístics.

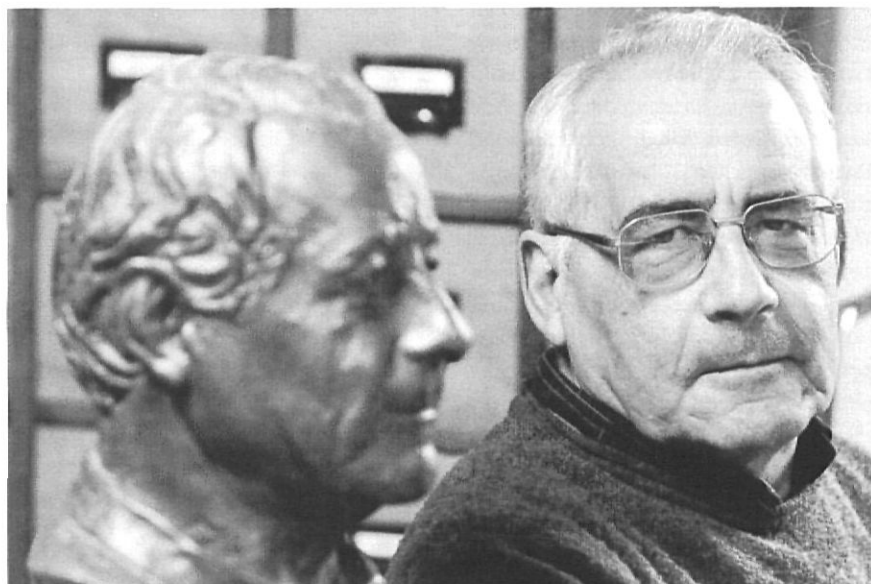
—Com es vincula l'Església diocesana amb la cultura? Hi ha un pensament articulat, una pastoral específica de la cultura? Es contempla això a l'organigrama diocesà, més enllà del patrimoni?

Des de 1983 fins al catàleg de l'exposició «Germinabit» a Girona, el 2003, he produït diversos papers on mostro la meua convicció que el treball cultural de l'Església diocesana ha d'incloure tots els camps de la cultura, des de la música a la creació plàstica, i de la conservació de l'art sacre antic a la seva documentació i estudi històric. I que ha d'avançar en forma interrelacionada en tots els àmbits, el de la restauració, el de la catalogació i el de la difusió, incloses les publicacions. És ben possible que unes idees tan òbvies tinguin en el futur més

possibilitats de ser acceptades que no n'han trobat en el passat. Per això cal invitar col·laboradors. Quan es preparava l'exposició «Germinabit» es van convocar persones interessades en el treball cultural prop de l'Església. La resposta va ser òptima; tots els convocats van aportar idees i molts es van mostrar disposats a aportar temps i competències per realitzar el projecte. Si es presentés un pla de treball més ampli, per exemple d'un trienni, amb un capdavanter que mostrés saber on vol anar, potser els que destorben deixarien el camp lliure i els que tenen coses a fer i a dir s'integrarien en el projecte.

—El Fòrum Joan Alsina de Girona. Què i per què?

—El Fòrum Joan Alsina és un intent de crear opinió dins de la diòcesi, i no pas l'únic. Aquest ha cercat notorietat, mentre d'altres actuen en línia *lobby*. Alguna vegada es va decantar a favor d'unes reivindicacions maximalistes, i aquesta opció pot haver-li tancat portes. I alguna vegada els contraris al Fòrum s'han limitat a vèncer, sense pensar que potser serien capaços de convèncer. Quan la gent opina amb normalitat, i s'estableix una permeabilitat raonable entre les opinions de grup i les que arriben als mitjans de comunicació, les diferències de pensament acaben cohesionant la comunitat. Però si un arriba a una porta tancada, no hi troba timbre, i alça la veu per cridar els de dintre, i aquests, en comptes d'escoltar i obrir, comencen a criticar el foraster dient que és un cridaner, hi ha dues opcions probables: que el senyor de fora cridi més fort, i els de dins tindran més clar que és un cridaner, és a dir, que no cal fer cas del que diu, o que el senyor de fora abandoni l'esperança de veure que la porta s'obrirà algun dia. El

papa Pius XII va recomanar que hi hagués opinió pública en l'Església, cosa que els seus successors s'han guardat prou de repetir.

—Se sent a dir, a propòsit de certes feines: «T'hi faràs més savi que ric». Entre els capellans, hi ha relació entre la feina i el sou?

—El sou dels capellans és igual per a tots, independentment de la seva feina i la seva responsabilitat, la qual cosa implica una concepció diferent de la relació sou-treball reconeguda per la societat i regulada per la moral. El 1979 la Conferència Episcopal Espanyola va establir que el sou dels capellans es componia d'una «dotació» de 15.400 pessetes i un «complement». Amb el benentès que les 15.400 serien independents de l'índex del cost de la vida. En introduir-se l'euro, la quantitat ha estat avaluada en 92,56 €. Una dotació de 92,56 € i un complement de 620,44 € presenta avui una desproporció tal, que afegeix un misteri més als que ja abunden en

el món eclesiàstic. Que no se'n digui «sou base» sinó dotació és comprensible per a una institució que no té bisbes jubilats, sinó «emèrits». Comparativament l'any 2003 els escombriaires de Girona tenien el sou d'entre 1.064 i 1.072 euros per setze pagues.

—Els bisbes, quan parlen de temes morals, solen aixecar polseguera. Com interpreteu la distància respecte a una societat èticament plural?

—Per això jo recorro a la sociologia. La comunitat cristiana, que fins als anys seixanta englobava la majoria de la societat, és avui una minoria religiosa. La minoria més nombrosa, però minoria al capdavant en una societat plural, en identitats, conviccions i valors. Tot allò que comporti objectivitat, i totes les accions que puguin ser interpretades, correctament o incorrectament, com a voluntat de representar la majoria de la societat, pot despertar reaccions adverses. Cara a l'exterior, estic segur que cada vegada parlarem menys i actuarem més.

«Estimo el meu país, des de les Gavarres fins a Argimon, i més enllà, de Salses a Guardamar, i sobretot la gent que hi viu, vinguin d'on vinguin»

—Laïcitat no és laïcisme. En un país on no s'ha acabat d'instaurar les celebracions civils dels ritus de pas, els temples i la litúrgia catòlica esdevenen escenaris substitutius de la ritualització social. Una utilització paradoxal.

—La gent que viu amb lliurament generós la seva adhesió cristiana no podria sentir-se a gust en parròquies o moviments que valoressin igual aquells amb els quals es pot comptar en tot i per a tot i aquells que hi puguin anar ocasionalment. Concretament: és molt dur per a un catequista, i per als seus alumnes decidits a ser fidels, saber que la primera comunió que preparen serà la darrera per al setanta o vuitanta per cent dels infants reunits. En la mesura, doncs, que tothom en l'Església es comporti com allò que és, líders, membres i «clients», em sembla que es pot avançar en la cohesió interior.

—El Dalai Lama diu que l'oració contribueix a despendre's d'allò il·lusori. Què en pensa un sacerdot catòlic?

—Ja ho crec! Llorenç Gomis, a les seves memòries diu que li hauria agradat dedicar-li un capítol, però no en va parlar. Penso que l'oració és purificar el desig. Si un expressa un desig protocol·litzat en una pregària, com «vingui a nosaltres el vostre Regne», o bé «Lloem el Senyor!», ell mateix ha de veure fins a quin punt allò que diu és allò que sent, i mira de concordar el pensament amb la paraula. I viceversa, si algú deixa sorgir en el seu interior un desig, com el de tractar d'una manera determinada una certa persona o de treballar o gaudir d'una certa forma, i porta aquest desig a la pregària, segurament el polirà i l'enlairarà. La pregària com a purificació del desig és un concepte que un cristià pot compartir amb un budista, que prega sense adreçar l'oració a un déu.

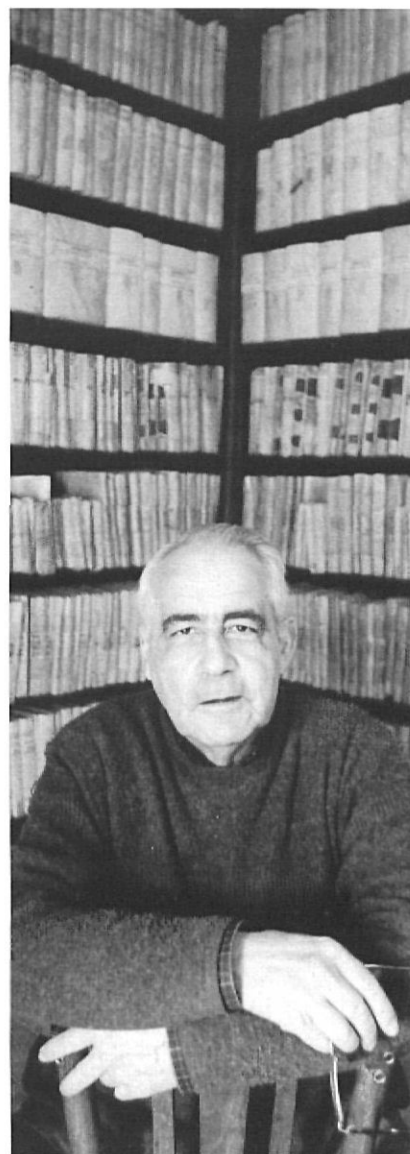
—Pro aris et focis: «Pels altars i per les llars». És una frase que empraven sovint els autors llatins, per recordar el deure de defensar dues coses tan importants com eren la religió (l'altar) i la pàtria (la llar).

—Estimo el meu país, des de les Gavarres fins a Argimon, i més enllà, de Salses a Guardamar, i sobretot la gent que hi viu, vinguin d'on vinguin. Quan el 1995 vaig rebre el premi d'Acció Cívica Catalana de la Fundació Jaume I, em va confortar que, mentre altres circumstàncies no m'eren propícies, una gent independent d'institucions i partits valorés el meu treball. I si el meu nom ha entrat a la Gran Enciclopèdia Catalana, haig d'honorar els que m'hi van incloure. L'honor crea un deure.

Estimo «amb un desesperat dolor» la diòcesi, és a dir, el Poble de Déu que camina per aquestes terres de Girona, unes parròquies que he servit i uns moviments amb els quals m'he mogut, que per això són moviments. He donat a aquesta gent l'oportunitat de reconèixer-se en un passat comú i de sentir-se posseïdora d'una herència que és record i estímul per al futur. I així com l'amor a la netedat comporta la lluita contra la brutícia, l'amor a la diòcesi estimula a combatre contra allò que la pugui paraitzar, enganyar, disgregar i condemnar-la a la ineficàcia.

—Projectes de futur: quina obra considereu que us falta emprendre?

—Em trobo en l'edat en què els que foren pares ja són avis. Quan els fills pagesos es casaven, els pares els feien heretament, i generalment els deixaven la gestió immediata del mas. Així s'ha fet a casa meua. Fer un bon heretament, traspasar la iniciativa a mans joves, que reuneixin un equip a l'entorn de la cultura diocesana, podria ser ara la meua prioritat. Rellegeixo sovint amb un nus a la gola

aquella pàgina de Péguy on el pagès que treballa al bosc imagina què estan fent els seus que han restat a casa. Mentre suporta la fatiga i una tramuntana aspra que li traspassa els ossos, «pensa amb tendresa en aquell temps en què ja no el necessitaran. I que de totes maneres tot funcionarà. Perquè n'hi haurà d'altres que portaran la mateixa càrrega. I que, potser, i sens dubte, la portaran millor».

Carles Sapena és gestor cultural